

Рецензія

кандидат економічних наук, доцента

Толстової Анни Вадимівни

**на дисертаційну роботу Торопової Дарії Дмитрівни на тему:
«Організаційно-економічні аспекти забезпечення комплементарного
розвитку підприємств туристичної індустрії України», що подана на
здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка»
(галузь знань 05 – Соціальні та поведінкові науки)**

Актуальність теми дисертації. Туристична індустрія є провідним сектором економіки і розвивається досить швидко, забезпечуючи державі приріст ВВП, створення робочих місць, покращення платіжного балансу, гарантуючи дохідність капіталу і високий рівень ліквідності вкладених засобів. Україна має всі умови для розвитку туризму: мальовничу природу, ландшафтне різноманіття, багату історико-архітектурну та культурну спадщину, сприятливі рекреаційні умови та ресурси, однак можливості туристичної сфери, яка могла б стати рушієм розвитку економіки, не реалізуються повною мірою. Крім того наростання кризових явищ в економіці країни, поглиблення внутрішніх диспропорцій призводять до занепаду підприємств туристичної індустрії і вказують на необхідність впровадження прогресивних змін в туристичній індустрії України, які передбачають посилення співпраці туристичних підприємств, міжгалузевої співпраці, розширення комунікацій, цифровізацію, адаптацію до нових вимог ринку. З огляду на зазначене, тема дисертації, обрана Тороповою Д. Д., є безумовно актуальною, а отримані результати необхідними та своєчасними для забезпечення комплементарного розвитку підприємств туристичної індустрії України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами. Наукові результати і висновки дисертаційного дослідження використано при виконанні ініціативної науково-дослідної роботи на базі Українського державного університету залізничного транспорту за темою «Організаційно-економічні засади розвитку підприємств туристичної індустрії України» (номер державної реєстрації № 0121U110460), де автором розкрито теоретичні положення комплементарного розвитку підприємств туристичної індустрії і запропоновано концептуальний підхід щодо забезпечення їх комплементарного зростання.

Теоретичні положення дисертаційної роботи використано при виконанні наукових досліджень Харківського національного університету будівництва та архітектури за темою «Соціокультурні та організаційно-управлінські драйвери реалізації стратегії розвитку бізнесу в Україні» (номер державної реєстрації № 0121U100519), де автором розкрито напрями та інструменти інституційно-інфраструктурного забезпечення розвитку підприємств туристичної індустрії.

Дисертація виконувалася відповідно до основних положень Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року (затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р), Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року (затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 430-р), Національної економічної стратегії на період до 2030 року (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179).

Оцінювання обґрунтованості наукових результатів дисертації, їх достовірності та новизни. Сформульовані Тороповою Д. Д. основні наукові положення, висновки і рекомендації є достатньо обґрунтованими. У дисертації чітко визначено мету та основні завдання, які є професійно обґрунтованими та підтверджують достатній рівень підготовки дисертантки. Тему дослідження розглянуто всебічно та докладно. Логічна структура роботи визначається її метою та поставленими завданнями.

Кількість та якість літературних джерел підтверджує важливість обраної тематики. Виконана робота свідчить про глибоку оцінку авторкою наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених, в яких викладено теоретичні основи комплементарного розвитку підприємств туристичної індустрії та особливості його організаційно-економічного забезпечення.

Здобувачка у роботі використала велику кількість методів наукового дослідження, серед яких можна виділити методи систематизації і класифікації, логіко-діалектичного, абстрактно-логічного, структурно-функціонального, морфологічного аналізу, експертний і розрахунково-аналітичний тощо. Відповідно рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності слід оцінити, як високий.

Наукові положення викладено конкретно, логічно, висновки і рекомендації ґрунтуються на результатах авторських досліджень проблеми.

Достовірність наукових положень підтверджується значною кількістю опублікованих статей у наукових фахових виданнях України, розділом у монографіях, наукових виданнях інших держав, які включені до міжнародних наукометричних баз. Матеріали дисертації доповідалися, одержали позитивну оцінку та схвалені на науково-практичних конференціях.

У сукупності зазначене дає змогу стверджувати, що одержані результати, ключові наукові положення та висновки дисертаційного дослідження, проведеного Тороповою Д. Д., є обґрунтованими і достовірними.

Наукова новизна отримана в дисертаційній роботі. Основні наукові результати дослідження отримані автором особисто і характеризуються науковою новизною, важливими пунктами якої є:

I. Удосконалено:

- категоріальний апарат процесу забезпечення розвитку підприємств туристичної індустрії, який, на відміну від існуючих, доповнено авторським визначенням категорії «комплементарний розвиток підприємств туристичної індустрії» як процесу якісної трансформації підприємств туристичного сектору, реалізованої за рахунок формування та використання комплементарного потенціалу суб'єктів господарювання і застосування його інструментарію у процесі підтримки партнерських комунікацій (с. 128). Авторське визначення «комплементарного розвитку підприємств туристичної індустрії» стало базисом для визначення напрямів та цілей розвитку підприємств туристичної індустрії відповідно до глобальних трансформаційних змін у середовищі їх функціонування;

- концепцію забезпечення комплементарного розвитку підприємств туристичної індустрії, яка, на відміну від існуючих, ґрунтується на формуванні комплементарних активів (імерсивність комунікацій, омніканальність управління процесами, спільний проєктний потенціал і відкритість інноваційних систем, стійкість моделей споживання, мультифункціональні команди, персоналізована споживча цінність) і послідовно розкриває мету, напрями та завдання щодо генерування та реалізації потенціалу комплементарної співпраці (с. 146-149). Висвітлення даної концепції дозволить створити умови для забезпечення якісної трансформації підприємств туристичної індустрії на основі розвитку партнерства між учасниками ринку надання туристичних послуг;

- механізм реалізації потенціалу комплементарної співпраці підприємств туристичної індустрії, що, на відміну від існуючих, розкриває суб'єктів та зміст комплементарних зв'язків, спрямованих на співгенерування цінностей для туристів у процесі надання послуг екологічного, цифрового та автентичного туризму (с. 184-189). Даний механізм забезпечить адаптацію інструментів розвитку підприємств туристичної індустрії відповідно до зміни цінностей туристів і моделей споживання туристичних послуг;

- організаційний підхід до трансформації інституційної інфраструктури комплементарного розвитку підприємств туристичної індустрії, що, на відміну від відомих, ґрунтується на розбудові системи компетентісно-координаційних центрів (с. 186-210). Встановлено цілі та принципи їх формування, ключові функції та напрями діяльності, що в сукупності дозволить створити сприятливе інституційне середовище підтримки комплементарного розвитку підприємств туристичної індустрії;

- систему забезпечення комплементарності інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств туристичної індустрії, що, на відміну від існуючих, розкриває процес формування та реалізації спільних інноваційно-інвестиційних проєктів і стратегії розвитку комплементарних зв'язків (адаптивної, довірчої, прогресивної) під час інноваційно-інвестиційної співпраці підприємств

туристичної індустрії (с. 218-239). Це забезпечить активізацію інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств туристичної індустрії;

- модель формування маркетингового інформаційного середовища підприємств туристичної індустрії, що, на відміну від існуючих, передбачає створення спільних маркетингових омніканальних сервісів дослідження туристичного ринку, забезпечення взаємодії бізнес-партнерів і маркетингового управління реалізацією спільних проєктів розвитку підприємств туристичної індустрії (с. 245-258). Впровадження даної моделі сприятиме створенню ефективних комунікацій у процесі реалізації проєктів комплементарного розвитку підприємств туристичної індустрії;

II. Набули подальшого розвитку:

- систематизація проблем розвитку підприємств туристичної індустрії України, що, на відміну від відомих, передбачає виділення проблем опосередкованого і прямого впливу та консолідацію останніх в такі групи, як інституційні, економічні, інфраструктурні, екологічні, соціальні, маркетингово-інформаційні та безпекові (с. 77-81). Врахування даної пропозиції дозволило ґрунтовно підійти до вибору інструментів забезпечення комплементарного розвитку підприємств туристичної галузі України в умовах поствоєнного відновлення;

- класифікація чинників розвитку підприємств туристичної індустрії, в якій, на відміну від існуючих, систематизовано за змістовною ознакою різновиди чинників мотиваторів і бар'єрів забезпечення міжгалузевої співпраці суб'єктів господарювання у сфері туризму (с. 103-105). Надані пропозиції сприяють підвищенню ефективності міжгалузевих зв'язків у процесі створення і реалізації туристичних продуктів.

Практичне значення отриманих результатів. Сукупність отриманих наукових положень доведено до рівня методичних рекомендацій і прикладного інструментарію, практичне застосування яких дозволить стимулювати процеси комплементарного розвитку підприємств туристичної індустрії країни.

Результати дисертаційного дослідження отримали практичне застосування. Зокрема пропозиції щодо трансформації інституційної інфраструктури комплементарного розвитку підприємств туристичної індустрії застосовуються в діяльності Харківської районної ради Харківської області (акт впровадження № 02-18/54 від 18 вересня 2023 р.), модель формування маркетингового інформаційного середовища підприємств туристичної індустрії використано в діяльності туристичного агентства «Fiesta Travel» (акт про впровадження № 17/11 від 15 листопада 2023 р.).

Теоретичні та практичні розробки, запропоновані в дисертації, використовуються в навчальному процесі Українського державного університету залізничного транспорту при викладанні дисциплін «Організація

туристичної діяльності», «Організація маркетингової діяльності в туризмі», «Інноваційний розвиток підприємств», «Економіка і організація інноваційної діяльності», «Управління бізнес-процесами», «Міжнародна економіка», «Інвестування», «Управління проєктами» і при виконанні кваліфікаційних робіт, що підтверджується актом впровадження від 18 грудня 2023 р.

Повнота викладення основних наукових положень, висновків дослідження в опублікованих роботах. Результати наукових досліджень Торопової Д. Д. висвітлено в 21 науковій праці, серед яких: 2 колективні монографії; 6 статей у наукових фахових виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних, 1 стаття у наукових періодичних виданнях інших держав; 12 тез доповідей на науково-практичних конференціях. Загальний обсяг наукових праць складає 5,6 друк. арк., з них особисто автору належать 4,7 друк. арк.

Матеріали дисертаційного дослідження здобувачки пройшли апробацію на 9 Міжнародних і 3 Всеукраїнських науково-практичних конференціях: Актуальні проблеми та перспективи розвитку України в галузі управління та адміністрування: ініціативи молоді (Харків, 7 2020); Світовий та вітчизняний досвід функціонування туристичних дестинацій (Харків, 2020); Теоретичні та практичні питання узгодження інтересів розвитку територіальної системи (Харків, 2020); Розвиток туристичної галузі та індустрії гостинності: проблеми, перспективи, конкурентоздатність (Дніпро, 2021); Міжнародна транспортна інфраструктура, індустріальні центри та корпоративна логістика (Харків, 2021); Виклики та перспективи соціально-економічного розвитку залізничного транспорту – УКРПРОФЗТ 2021 (Київ, 2021); Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні (Вінниця, 2022); Міжнародна транспортна інфраструктура, індустріальні центри та корпоративна логістика (Харків, 2022); Сучасні підходи до креативного управління економічними процесами (Київ, 2023); Міжнародна транспортна інфраструктура, індустріальні центри та корпоративна логістика (Харків, 2023); Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики (Одеса, 2023); Маркетингові та організаційні механізми повоєнного розвитку галузі гостинності та туризму України (Харків, 2023).

У роботах, які опубліковано у співавторстві, особистий вклад автора відображає зараховані за темою дисертації результати досліджень та не викликає сумнівів.

Наукові результати, отримані в дисертаційній роботі, повністю висвітлені у наукових публікаціях здобувачки.

Структура та зміст дисертаційної роботи. Дисертація Торопової Д. Д. побудована у традиційному стилі, складається зі вступу, трьох розділів,

загальних висновків, додатків, списку використаних джерел. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 320 сторінок, у т. ч. основний текст займає 230 сторінок. Матеріали дисертації проілюстровано 77 рисунками, 15 таблицями та містять 5 додатків. Список використаних джерел налічує 376 найменувань.

За своїм змістом дисертаційна робота здобувачки Торопової Д. Д. повністю відповідає Стандарту вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня за спеціальністю 051 «Економіка» та напрямам досліджень відповідно до освітньо-наукової програми «Економіка підприємства».

Логіка дисертаційного дослідження підпорядкована встановленій меті та завданням, визначає структуру роботи. Структура дисертаційної роботи узгоджується з назвою, метою та завданнями дослідження.

Анотація дисертації як українською, так й англійською мовами написана чітко і логічно, наведено список публікацій авторки за темою дисертації.

У вступі дисертації визначено актуальність обраної теми, розкрито ступінь дослідження проблеми, вказано вчених, на результати наукових досліджень яких спирається автор; відображено зв'язок роботи з науковими темами; сформульовано мету, об'єкт, предмет і завдання дослідження; зазначено використані методи дослідження; визначено елементи наукової новизни одержаних результатів, їх теоретичне та практичне значення, вказано особистий вклад авторки, апробацію результатів роботи, наукові публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі «Світова практика і перспективи розвитку підприємств туристичної галузі України» визначено глобальні імперативи розвитку підприємств туристичної індустрії (с. 29-56). Проаналізовано сучасний стан і тенденцій розвитку підприємств туристичної індустрії України, що дозволило систематизувати проблеми розвитку туристичної індустрії (с. 56-80). Визначено чинники та умови розвитку підприємств туристичної індустрії України в контексті поглиблення їх міжгалузевого співробітництва (с.80-103).

У другому розділі «Концептуальні аспекти забезпечення комплементарного розвитку підприємств туристичної індустрії України» ґрунтовно розкрито теоретичні основи забезпечення комплементарного розвитку підприємств туристичної індустрії України (с. 106-126), що дозволило запропонувати авторське бачення категорії комплементарного розвитку підприємств туристичної індустрії України. Ґрунтуючись на розглянутих статистичних підходах до оцінки ефективності функціонування туристичного сектору проведено інтегральне оцінювання рівня розвитку туристичної індустрії (с. 134-142). Удосконалено концепцію забезпечення комплементарного розвитку підприємств туристичної індустрії (с. 146-149), що розкриває мету, напрями і завдання з формування та реалізації потенціалу комплементарних активів,

використання яких сприятиме створенню умов для забезпечення якісної трансформації даного сектору на основі ефективної співпраці учасників ринку туристичних послуг. Розроблено механізм реалізації потенціалу комплементарної співпраці підприємств туристичної індустрії (с. 178-182), який враховує трансформацію цінностей, поведінки туристів і моделей споживання туристичних послуг.

Третій розділ «Організаційно-економічні інструменти забезпечення комплементарного розвитку підприємств туристичної індустрії України» присвячено вирішенню питань організаційно-економічного забезпечення комплементарного розвитку підприємств туристичної індустрії України. З метою створення сприятливого інституційного середовища підтримки комплементарного розвитку підприємств туристичної індустрії було удосконалено організаційний підхід до трансформації інституційної інфраструктури комплементарного розвитку підприємств туристичної індустрії, який ґрунтується на розбудові системи компетентісно-координаційних центрів (с. 186-210). Розроблено систему забезпечення комплементарності інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств туристичної індустрії (с. 211-238), яка розкриває процес формування та реалізації спільних інноваційно-інвестиційних проєктів і стратегії розвитку комплементарних зв'язків та сприяє формуванню якісного цифрового середовища комплементарної взаємодії суб'єктів ринку туристичних послуг. Для створення ефективних комунікацій у процесі реалізації проєктів комплементарного розвитку підприємств туристичної індустрії запропоновано модель формування маркетингового інформаційного середовища підприємств туристичної індустрії (с. 239-258), яка передбачає створення спільних маркетингових омніканальних сервісів дослідження туристичного ринку, забезпечення взаємодії бізнес-партнерів і маркетингового управління реалізацією спільних проєктів розвитку підприємств туристичної індустрії.

Додатки містять додаткові результати теоретичних досліджень, список публікацій здобувача за темою дисертації і документи, які підтверджують впровадження отриманих результатів у практичну діяльність підприємств.

Результати дисертаційної роботи викладені у 8 висновках, вони логічні, обґрунтовані і достовірні, є завершенням поставлених завдань дослідження.

Таким чином, аналіз дисертаційної роботи Торопової Д. Д. засвідчує, що мета та встановлені завдання в ході виконання дослідження були виконані, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Мова та стиль викладення результатів. Дисертаційна робота Торопової Д. Д. виконана державною мовою. Текст дисертації написано у науковому стилі, чітко, грамотно і виразно. Дисертаційна робота характеризується єдністю форми та змісту, відповідністю логіки та структури. Наукова новизна, висновки, пропозиції і рекомендації мають достатній рівень

обґрунтованості, супроводжуються методичним і статистичним матеріалом. У дисертації та наукових публікаціях Торопової Д. Д. відсутні порушення академічної доброчесності.

Недоліки та зауваження до дисертаційної роботи. Наукові результати дисертації, які були описані, в цілому є важливими та відображають значний внесок в організаційно-економічне забезпечення комплементарного розвитку підприємств туристичної індустрії. Попри визначені переваги, в дисертаційній роботі Торопової Д. Д. є певні недоліки та зауваження, які носять дискусійний характер, зокрема:

- в п.1.3 виділені чинники поглиблення міжгалузевої співпраці підприємств туристичної індустрії, проте автором не надано класифікацію саме чинників розвитку підприємств туристичної індустрії;

- на с. 137, рис. 2.8, табл. 2.2 представлено методику розрахунку індексу оцінювання рівня розвитку туристичної індустрії. Однак потребує більш глибоке обґрунтування виділених складових індексу. Доцільніше було б автором представити складові комплементарного розвитку, а вже потім проводити оцінювання;

- на с. 235, рис. 3.14 подана індикативна модель оцінювання ризикових ситуацій під час реалізації інноваційно-інвестиційного проєкту в межах комплементарного партнерства підприємств туристичної індустрії. В роботі слід було розкрити сутність даної моделі, яким чином проводиться оцінка ризику, визначити межі, можливі контрзаходи;

- на с. 238 рис. 3.15 визначено стратегії розвитку комплементарних зв'язків під час інноваційно-інвестиційної співпраці підприємств туристичної індустрії, проте автором не надано пояснення яким чином визначається той чи інший ступінь ризику;

- на с. 256 автором подана модель формування маркетингового інформаційного середовища в умовах трансформації, в основу якої покладено омніканальний маркетинг, який передбачає інтеграцію кількох каналів з метою створення цілісного та послідовного обслуговування клієнтів або узгодженості всіх каналів комунікації та впливу на споживача. Проте для посилення аргументованості даної пропозиції було б доцільно показати яким чином особливості омніканальності були враховані в моделі.

У цілому викладені зауваження не зменшують теоретичного та практичного значення результатів дисертаційної роботи, до того ж окремі з них можуть бути враховані в подальшій роботі авторки. Отже, висловлені зауваження не є визначальними і не применшують науковий вклад та практичну значущість результатів та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Загальний висновок про дисертаційну роботу. Вивчення та аналіз дисертаційної роботи Торопової Дарії Дмитрівни дали змогу зробити висновок, що за своїм змістом, теоретичним рівнем і практичною значущістю, дисертація є завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретну науково-прикладну задачу організаційно-економічного забезпечення комплементарного розвитку підприємств туристичної індустрії на основі поглиблення співпраці і формування стійких комунікацій між суб'єктами ринку туристичних послуг. Вважаю, що дисертаційна робота здобувачки ступеня доктора філософії Торопової Дарії Дмитрівни на тему «Організаційно-економічні аспекти забезпечення комплементарного розвитку підприємств туристичної індустрії України» виконана на високому науковому рівні, не порушує принципів академічної доброчесності та є завершеним науковим дослідженням.

Дисертаційна робота за своєю актуальністю, практичною цінністю та науковою новизною повністю відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», постанові Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. «Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а тому її автор, Торопова Дарія Дмитрівна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» (галузь знань 05 – Соціальні та поведінкові науки).

Рецензент:

доцент кафедри «Економіка та управління виробничим і комерційним бізнесом» Українського державного університету залізничного транспорту Міністерства освіти і науки України,
к.с.н. доцент

Анна ТОЛСТОВА

Особистий підпис
засвідчую _____ 20__ р.
Завідуючий канцелярією
УкрДУЗТ